

Pohjoismainen romanitutkimuksen konferenssi

Monitieteinen Pohjoismaiden romanitutkimuksen konferenssi pidettiin Södertörnin yliopistolla CBEES:n (Centre for Baltic and East European Studies) toiminnan osana 16–18. huhtikuuta 2015. Kimmo Granqvist (Södertörn ja Helsinki) oli päävastuussa tapahtuman järjestelyistä. Apua hän sai järjestelytoimikunnalta, jossa toimivat Anca Enache (Helsinki), Lidia Gripenberg (Helsinki), Martina Koptová (Praha), Raluca Bianca Roman (St Andrews) ja Mirka Salo (Helsinki). Ohjelmasta puolestaan vastasivat Kimmo Granqvist, Panu Pulma (Helsinki) ja Ada I. Engebriksen (Oslo). Konferenssin ohjelmaan oli mahduttettu yhdeksän paneelia ja kolme keynote-luentoa. Osallistujat tulivat ympäri Eurooppaa, erityisesti Suomesta. Paneelien aiheet vaihtelivat kielitieteestä ja musiikista romanivastaisuuteen, historiaan, holokaustiin ja koulutukseen. Maantieteellisesti painopiste oli Pohjoismaissa, erityisesti Suomessa sekä Keski- ja Itäisen Euroopan maissa ja Balkanilla. Kaiken kaikkiaan kokonaisuus oli vakuuttava paketti kolmessa pitkässä päivässä.

Kaksi kolmesta keynote-luenosta käsittelee romanitutkimuksen ongelmia ja haasteita. Etnologien Elena Marushiakovan ja Vesselin Popovin avausluento pohjautui heidän kolmekymmenvuotiseen kokemukseensa etnografisesta tutkimuksesta romaninyhteisöjen parissa Bulgariassa, Balkanilla sekä Keski- ja Itäisessä Euroopassa. Luento osoitti, miten yläkäsite ”romani” rakentuu yhtäältä vähättelemällä eroja eri romaninyhteisöjen välillä, ja toisaalta erottamalla romanit ympäröivästä yhteiskunnasta omaksi ryhmäkseen. Romanitutkimuksen yksi keskeisistä haasteista onkin juuri termi ”romani”. Tutkimuksen tulisi ottaa huomioon romaninyhteisöjen väliset erot,

mutta samalla sen tulisi kuitenkin välittää tietoa romaninyhteisöistä eteenpäin ja tällöin ”kentän” liiallinen heterogeenisyys häitää tiedon välitystä ja vaikutusta yhteiskunnassa. Pahimmillaan liiallinen erilaisuuden painottaminen jopa rajaa romanit omiksi sisäsyntyisiksi ryhmikseen, ja siten entisestään kasvattaa kuulua romaninyhteisöjen ja ympäröivän yhteiskunnan välillä.

Marushiakova ja Popov osoittivat myös, että erityisesti Keski- ja Itäisessä Euroopassa sekä Balkanilla romanien ja ympäröivän yhteiskunnan vuorovaikutuksella on pitkä historia. Romani-identiteettiä tulisikin silloin etsiä niistä vuorovaikutuksen muodoista ja tavoista, joilla romanit ovat ”kääntäneet” ympäröivän yhteisön tapoja itselleen sopiviksi. Tätä varten tarvitaan hyvin yksityiskohtaista etnografista tutkimusta niin romani- kuin ympäröivien yhteisöjen tavoista. Esimerkkinä tällaisista eroista Marushiakova ja Popov nostivat esiin romanien nomadiisuuden. Puolassa ja Neuvostoliitossa enemmistö romaneista oli nomadeja kommunistihallinnon pakkoasuttamispolitiikkaan asti. Bulgariassa ja Tšekkoslovakiassa kuitenkin vain 5 % romaneista oli nomadeja ja joutui kommunistihallinnon pakkoasuttamispolitiikan kohteeksi. Romaniassa ja Jugoslaviassa nomadeja oli noin kolmannes ja Unkarissa ja Albanian alle neljännes romaneista.

Sosiaaliantropologi Ada I. Engebriksenin keynote-luento jatkoi samoilla linjoilla. Hänen mielestään on ensiarvoista kiinnittää huomiota kunkin romaninyhteisön erityiseen kontekstiin, niihin vuorovaikutuksen muotoihin ja mahdollisuuksiin, joita sillä on ja on ollut. Yksi etnografisen romanitutkimuksen keskeinen ongelma onkin juuri se, että etnografisen tutkimus on

kohdistunut yksittäisten romaninyhteisöjen tapojen kartoittamiseen ja siten essentialisointiin heidän omalaatuisuutensa eli korostanut käsitystä ikaikaisista, muuttumattomista perinteistä ja olemuksesta yhteisöä koossapitävänä tekijänä. Romaninyhteisön sosioekonomiset olot ja myös ympäröivän yhteiskunnan suhtautuminen ovat puolestaan jääneet vähemmälle huomiolle. Tämän lisäksi tutkimuksen tulisi ottaa huomioon kunkin romaninyhteisön ja sitä ympäröivien yhteiskuntien historia.

Historioitsija Jan Sellingin keynote-luento käsittelee romanivastaisuutta. Siitä huolimatta, että romaninyhteisöjen väliset erot ovat suuret ja myös niitä ympäröivät yhteiskunnat ovat erilaisia, niin romanivastaisuudet muodot ovat hämmästyttävän samanlaisia kautta Euroopan. Sellingin johtopäätös on, että vaikka romaninyhteisöjä tulisikin tarkastella konteksteissaan, niin romanivastaisuuden yhtenäisyys osoittaa, että nämä kontekstit eivät kuitenkaan ole irrallaan laajemmista valtarakennelmista, jotka luonnehtivat länsimaisia yhteiskuntia.

Keynote-luentojen pohjalta voisi sanoa, että romanitutkimus on löytämässä paikkansa laajempien yhteiskunnallisten rakenteiden ja erityisten kontekstien välimaastosta. Juuri romaninyhteisöjen ja niitä ympäröivien yhteiskuntien välisen vuorovaikutuksen tutkiminen mahdollistaa tämän kontekstin ja rakenteellisen sekä erityisen ja yleisen välisen dialogin ymmärtämisen. Oli myös hienoa huomata, että romanitutkimuksesta syntynyt ”erityinen” alkaa hiljalleen myös vaikuttaa käsitykseemme ”yleisestä”. Voimme siis kysyä, mitä yhteiskunnallinen ja kulttuurinen tutkimus romaneista voi kertoa, ei vain romaneista, vaan myös niistä teorioista ja tutkimuksen paradigmoista, joita tiede sovel-

taa pyrkiessään ymmärtämään itseään ja toisia.

Konferenssiin mahtui myös monia mielenkiintoisia esitelmiä. Nostamme tässä raportissa esiin vain muutamia niistä.

Sosiologi ja historioitsija Adrian Marshin ja historioitsija David Gauntin esitelmät käsittelivät historian roolia romanitutkimuksessa ja politiikassa. Marsh puhui siitä, miten romanien historiaa ovat kirjoittaneet itse asiassa muut kuin romanit itse eli *gad-jet*, ja miten tutkimus keskittyy romanien kohtaamiin ongelmiin ja vaikeuksiin, romanien uhrirooliin. Tällainen kertomus kansan historiasta on väistämättäkin valikoiva, ja siitä välittyy vääristynyt kuva romanien historiasta. Tämä puolestaan vaikeuttaa romanien omaa identiteettiä.

David Gauntin esitelmiä käsittelee romanien holokaustia eli *porajmosia* ja kärsimyksistä maksettavia korvauksia. Gaunt huomauttaa, että korvauksia maksetaan vain, jos pystyy osoittamaan kärsimyksen seuranneen Nürnbergin lain mukaisesta rotumäärittelystä, ja siitä seuranneesta Natsi-Saksan valtion toimesta. Käytännössä tämä vaatii kirjoitettua ja tarkasti dokumentoitua historiaa, joka vahvistaa hakijan kertomuksen. Gaunt varovasti toteaa, että nykyaikaisessa eurooppalaisessa yhteiskunnassa elämiseen ja yhteiskunnan täysivaltaiseen osallistumiseen tarvitaan kirjoitettu historia eikä suullinen perimätieto riitä.

Historioitsijat Andrej Kotljarchuk, Piotr Wawrzeniuk ja Anders Blomqvist ovat saaneet rahoitusta David Gauntin kanssa projektiin romanien holokaustista eli *porajmosista*. Heidän yksityiskohtaiset tapaustutkimuksensa valottavat romanien kohtaloita toisen maailmansodan aikana Puolassa, Ukrainassa ja Karpaattien alueella. Ehkä mielenkiintoisin esitelmiä oli Wawrzeniukin tapaustutkimus Lembergin, nykyisen Lvivin, kau-

pungista. Hänen materiaalinaan oli tuomioistuinten asiakirjat, joka soveltuu hyvin tavallisten ihmisten elämän tarkasteluun ja tietenkin myös romanien kohteluun kaupungin oikeuslaitoksissa. Ilman, että Wawrzeniuk olisi trivialisoinut tai kieltänyt romanien kokemia kauheuksia toisen maailmansodan aikana, hänen tutkimuksensa ja aineistonsa nosti esiin monipuolisemman kuvan romanien historiasta. Yksi hänen havainnoistaan on, että Lvivin oikeuslaitoksen dokumenttien perusteella romanien kohtelu ei poikennut merkittävästi muiden asukkaiden kohtelusta. Wawrzeniukin havainto on arka romanitutkimuksen kohdalla, sillä juuri toisen maailmansodan aikaisista kärsimyksistä, romanien holokaustista, on tullut monien romaniaktivistien parissa kaikkia romaneja yhdistävä tekijä. Samaiset romaniaktivistit ovat alkaneet viedä eteenpäin korvausvaatimuksia holokaustin romanien puolesta. Vaikkakaan korvaukset eivät ole aina johtaneet suureen rahalliseen hyvitykseen, niiden laillinen asema on kuitenkin myötävaikuttanut siihen, että romanien kärsimys holokaustissa on tullut laillisesti tunnustetuksi. Tämä taas on puolestaan mahdollistanut romanien kytkeytymisen osaksi laajempaa Euroopan historiaa. Toisaalta taas romanien historia ei ole ollut yhtäläinen edes toisen maailmansodan aikana vaan jokainen romaniyhteisö koki *porajmosin* eri tavalla. Romanien historia käsittää myös aktiivisen osallistumisen laajempaan yhteiskuntaan, vastarintaliikettä, kauppaa ja yhteistyötä Euroopan valtaväestöjen kanssa ja myös tämä historia tulisi jotenkin saada osaksi yhteistä eurooppalaista historiaa.

Adrian Marsh nosti mielenkiintoisella tavalla esiin romanitutkimuksen keskittymisen romanien uhriasemaan. Varsinkin nykyaikana tieteellisen tutkimuk-

sen ja yhteiskunnan kehityksen välinen kytkös on vahva, ja siten tieteellisellä tutkimuksella, ja sillä, miten tutkimus rakentaa oman kohteensa, on vaikutusta myös kohteen yhteiskunnalliseen asemaan. Usein esimerkiksi uhrikuviin keskittyvät politiikat osaltaan myös syventävät uhrikuvan merkitystä yhteiskunnassa ja leimaa ryhmäidentiteettiä. Uhrikuvan sijaan Marsh esittää romanihistorian rakentamista voimaannuttavien trooppien varaan, jotka puolestaan voisivat inspiroida tukipolitiikkaa, jota ei leimaa syrjäytyminen, uhriasema ja passiivisuus.

Yksi konferenssin teemoista koski juuri niitä politiikoita ja toimenpiteitä, joita Euroopan valtiot ovat suunnitelleet ja toteuttaneet ratkaistakseen romaniyhteisöjen ongelmia. Esimerkiksi Ida Ohlsson Al Fakirin esitelmiä, joka pohjautuu hänen väitöskirjaansa, tutki ruotsalaista valtakunnallista romanitutkimusta 1960-luvulla. Tutkimuksen toteutti asiantuntijaryhmä, joka koostui lääkäreistä ja sosiaalityöntekijöistä. Tutkimus kartoitti ja kategorisoi Ruotsissa asuvat romanit ja heidän sosiaaliset ja terveydelliset olonsa. Vaikka tutkimuksen päämäärä olikin tieteellinen ja tähtäsi kohdistettujen toimenpiteiden kehittämiseen, sen oheistuotteena muotoutuivat käsitykset normaaleista ja poikkeavista oloista ruotsalaisessa kansankodissa. Samoin myös Karin Kvist Gevertsin ja David Sjögrenin esittelemä ruotsalainen kouluprojekti, joka alun perin tähtäsi romanien ja valtaväestön välisen koulutustason erojen kuromiseen, johti käytännössä alleviivaamaan romanien poikkeavuutta.

Toisaalta aivan kuten romanihistorian tutkimuksessa, jossa passiivisuus ja uhriasema hiljalleen luovuttavat tilaa tutkimukselle, jossa romanit nähdään itsenäisinä toimijoina sekä integroituna osana laajempaa Euroopan histo-

riaa, niin myös tässä konferenssissa nousi esiin toimenpiteitä, jotka ovat onnistuneet paremmin romanien integroimisessa nyky-yhteiskunnan täysivaltaisiksi jäseniksi. Christina Rodell Olgacı ja Angelina Dimiter-Taikon kertoivat projektistaan, jonka he ovat aloittaneet Södertörnin yliopistolla. Projekti kouluttaa romaneja toimimaan kouluissa tukihenkilöinä romanioppilaiden, romaniperheiden ja koulun välillä. Projektin pyrkimyksenä on lisätä romanien omaa panosta omassa koulutuksessaan, ja siten kehittää myös ruotsalaista koulujärjestelmää vastaamaan paremmin romanien koulutustarpeisiin. Pitkän ajan tavoitteena on, että parempi koulutus johtaa romanien voimaantumiseen yhteiskunnassa ja mahdollistaa siten heidän aktiivisemman osallistumisensa yhteiskuntaan.

Voimaantuminen ja kulttuuri-

en lähentyminen ovat kuitenkin toinen arka aihe romanitutkimuksen parissa. Kahden kulttuurin tunteminen helpottaa kulttuurin välistä vuorovaikutusta ja yhteistyötä, mutta osaltaan se myös rikkoo yksittäisten romaniyhteisöjen koskemattomuuden ja saattaa johtaa siihen, että sillanrakentajista romaniyhteisöjen ja valtakulttuurin välillä tuleekin ulossuljettuja omien romaniyhteisöjensä sisällä.

Toisaalta voi myös ajatella niin, että olla kahden kulttuurin välissä on ehkä juuri se kokemus, joka parhaiten vastaa sitä, mitä Euroopan romanit ovat aina olleet, kuten Marushiakova ja Popov konferenssin aluksi osoittivat.

**Florence Fröhlig
Jaakko Turunen**

*Englannista suomentanut
Jaakko Turunen*

Idät ja lännet kohtasivat Makuharissa

Yhdeksäs ICCEESin (International Council for Central and East European Studies) maailmankongressi pidettiin 3.–8. elokuuta 2015 Japanissa, Chiban alueella, Makuharissa. Kongressi avattiin Makuharin messukeskuksessa, jonka jälkeen tilaisuus siirtyi Kandan yliopiston tiloihin (Kanda University of International Studies). Kongressiin osallistui yli 1 300 ihmistä yli kuudestakymmenestä eri maasta. Suuri osa esityksistä käsittelee tavalla tai toisella Venäjän sisä- ja ulkopoliittikkaa, yhteiskuntaa tai kulttuuria, mutta ohjelma sisälsi paljon myös Ukrainaan liittyviä esityksiä. Tämän lisäksi tutkijat analysoivat mm. Kazakstania, Azerbaidžania, Valko-Venäjää, Tadžikistania, Unkaria, Puolaa ja Slovakiaa sekä esittelivät useampaa maata vertailevaa tutkimusta. Laajemmista maantieteellisistä

alueista käsiteltiin varsinkin Eurasiaa ja/tai Eurooppaa (EU:ta).

Kongressin otsikko *Makuhari – Where Many Wests Meet Many Easts*, ”monen idän ja lännen kohtaaminen Makuharissa”, kuvasti hyvin tapahtumaa maailman eri puolilta tulevien tutkijoiden kohtauspaikkana. Tutkimusaiheiden ja lähestymistapojen kirjon lisäksi tämä näky myös kielessä: vaikka suurin osa paneeleista pidettiin englanniksi, löytyi tapahtumasta myös osittain tai kokonaan venäjänkielisiä työryhmiä. Toisaalta monille kaukainen ja kallis matkakohde muodostui ongelmaksi ja esimerkiksi vuonna 2010 Tukholmassa järjestettyyn maailmankongressiin verrattuna ainakin Euroopasta ja Pohjois-Amerikasta tulevia osallistujia oli vähemmän. Venäjän talouskriisi teki osallistumisen mahdollottomaksi monille venäläisyliopistojen

tutkijoille. Vielä edellisenä kesä, kun paneeli- ja esitelmäehdotuksia otettiin vastaan, näytti siltä että esimerkiksi Higher School of Economicisin tutkijoille matkaraaha on saatavilla, mutta toisin kävi ja esimerkiksi suuri osa Aleksanteri-instituutin hyvinvointitutkijoiden venäläiskollegoista joutui valitettavasti perumaan matkansa.

Kongressin järjestäminen Euroopan tai Pohjois-Amerikan sijaan kauempaan idässä – ja samaan aikaan lähellä kohdealuetta eli Venäjän itäisessä naapurimaassa – toi kuitenkin keskusteluun aivan uusia näkökulmia. Paneeleissa oli tutkimusaiheita, joita ei ole Venäjän tutkimuksen konferensseissa aiemmin kovin paljon käsitelty. Esimerkiksi venäläisten emigranttien asemasta ja roolista maailmansotien välisessä Mantšuriassa keskusteltiin useammassakin paneelissa. Tukholmassa järjestetyssä ICCEES-kongressissa oli pari paneelia tataarivähemmistöistä, mutta ne keskittyivät Venäjän lisäksi lähinnä Baltiaan ja pohjoismaihin. Makuharin kongressissa Kazanin federaatioyliopiston tukija Larissa Usmanova esitteli Japanin tataarivähemmistöä, joka muun muassa rakennutti kongressiohjelman kannessakin kuvatun Tokion ensimmäisen moskeijan. Chisako Omoson (Hyugon yliopisto) paperi käsittelee toista maailmansotaa edeltänyttä, erityisesti armeijan parissa suosittua nationalistista liikettä ”Nihion Kokkyo Daidosha”, joka pyrki yhdistämään buddhalaisuuteen, shintolaisuuteen ja kungfutselaisuuteen islamia. Liikkeen päämääränä oli luoda vastavoima länsimaiselle kristillisyydelle ja myös tämä liike pyrki yhteistyöhön uuden tataarivähemmistön kanssa.

Maailmakongressin ohjelma valmistui jo hyvissä ajoin ennen tapahtuman alkua, mutta lopulliset ohjelmamuutokset ja peruutukset selvisivät päivit-